

Centrum Badań nad Relacjami Społecznymi
Uniwersytet SWPS

CO WPŁYWA NA POSTRZEGANIE UCHODźCÓW W POLSCE

Raport z sondażu Centrum Badań nad Relacjami Społecznymi

Patryk Kukła, Magdalena Formanowicz

Raport nr 3/2025, Warszawa

Spis treści

Główne wnioski	3
Dlaczego to jest ważne	3
Uchodźcy jako narzędzie w debacie politycznej	4
Zróżnicowane postrzeganie grup uchodźców	5
Ideologia a postawy wobec uchodźców	7
Pytania badawcze	9
Otwarcie wyborców partii politycznych na przyjmowanie uchodźców z różnych krajów	10
Akceptacja uchodźców a SDO i RWA	13
Akceptacja uchodźców a zmienne demograficzne i dodatkowe zmienne psychologiczne	14
Podsumowanie	17
Metodologia	18

Główne wnioski

- Zwolennicy wszystkich partii politycznych w Polsce wykazują większe poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy w porównaniu do uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki.
- Osoby o bardziej prawicowych poglądach są mniej chętne, w stosunku do osób o poglądach bardziej lewicowych, do przyjmowania uchodźców zarówno z Ukrainy, jak i z Bliskiego Wschodu i Afryki.
- Osoby charakteryzujące się wyższym poziomem **orientacji na dominację społeczną (SDO, ang. social dominance orientation)** – czyli silniej ceniące hierarchię społeczną i postrzegające świat jako „dżunglę, w której rywalizuje się o zasoby” – deklarują mniejsze poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy niż osoby o niższym natężeniu tej cechy. W przypadku uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki niższy poziom akceptacji dla ich przyjmowania w Polsce deklarują zarówno osoby o wyższym poziomie SDO, jak i te cechujące się wyższym poziomem **prawicowego autorytaryzmu (RWA, ang. right-wing authoritarianism)**, który wiąże się z większym przywiązaniem do zasad i autorytetów.

Dlaczego to jest ważne

- Uchodźcy są coraz częściej traktowani jako narzędzie w debacie politycznej. Istotne jest, aby sprawdzić, czy wyborcy partii politycznych różnią się w postrzeganiu konkretnych grup uchodźców.
- Podstawowe postawy ideologiczne, poglądy polityczne oraz preferencje partyjne kształtowane są przez zmienne takie jak SDO oraz RWA. Analiza związku między postawami ideologicznymi a postrzeganiem uchodźców może stanowić istotny krok w lepszym zrozumieniu różnic w odbiorze uchodźców oraz możliwych sposobów poprawy tego postrzegania.

Uchodźcy jako narzędzie w debacie politycznej

Uważny obserwator mediów oraz życia politycznego w Polsce i na świecie może zauważyć, że tematem, który od kilku lat powraca w wypowiedziach polityków, są migranci i uchodźcy¹.

W Polsce pierwsze wykorzystanie tego tematu w narracji polityków związane było z kryzysem migracyjnym w Unii Europejskiej w 2015 roku². Od tego czasu temat uchodźców regularnie powraca w wypowiedziach i dyskursie publicznym. Było tak w połowie roku 2021, kiedy cała Polska skupiła uwagę na sytuacji na granicy polsko-białoruskiej, oraz kilka miesięcy później, gdy Rosja zaatakowała Ukrainę i do Polski zaczęli przybywać uchodźcy z Ukrainy.

Temat uchodźców i migrantów podnoszony jest także w ramach kampanii wyborczych (tak było m.in. w 2023 roku, gdy zagadnienia związane z migracjami były zawarte w programach wszystkich partii politycznych³). Upolitycznienie tematu uchodźców i migrantów jest niemożliwe do uniknięcia – np. gdy politycy jako przedstawiciele państwowi uczestniczą w ustaleniach dotyczących paktu migracyjnego w UE⁴. Uchodźcy i migranci bywają również traktowani instrumentalnie, jako narzędzie służące do zwiększania poparcia i prowadzenia wojny politycznej. W wypowiedziach polityków często wykorzystywana jest narracja oparta na wywoływaniu strachu⁵, przedstawianiu

¹ Sahin-Mencutek, Z. (2020). *Migration narratives in policy and politics*.

² Olender, K. (2017). *Obraz uchodźców w dyskursie wybranych polskich partii politycznych*. W: Grech, M., Siemes, A. i Wszolek, M. (red.), *Badanie i projektowanie komunikacji 6* (s. 265–277). Wydawnictwo Libron.

³ Wyligała, H. (2024). *Migracje w programach wyborczych polskich partii politycznych w 2023 r.* W: Kaźmierczak-Pec D., Ładysz I., Łysoń A. i in. (red.), *Współczesne wyzwania administracji i polityki. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Czapiewskiemu z okazji jubileuszu 50-lecia pracy akademickiej* (s. 115–135). Wydawnictwo Naukowe DSW.

⁴ *Pakt o migracji i azylu: kalendarium*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-migration-asylum-reform-pact/timeline-migration-and-asylum-pact/>, dostęp: 3.06.2025.

⁵ Cywiński, P., Katner, F. i Ziółkowski, J. (2019). *Zarządzanie strachem. Jak prawica wygrywa debatę publiczną w Polsce*. Fundacja im. Stefana Batorego.

uchodźców jako zagrożenia⁶ (nazywaniu uchodźców mordercami⁷ i terrorystami⁸) oraz na retoryce prowadzącej do polaryzacji społeczeństwa⁹.

Jak pokazuje literatura przedmiotu, działania polityków mogą wpływać na postawy społeczne, w tym postawy antyimigranckie¹⁰. Wiadomo, że działania polityków mają konsekwencje dla zachowań społeczeństw, a wyborcy często dostosowują swoje poglądy do stanowisk partii, które popierają¹¹.

W Polsce nastawienie polityków wobec uchodźców było zróżnicowane – zmieniało się w czasie, różniło się między partiami i zależało od pochodzenia samych uchodźców. Inne stanowisko prezentowano wobec uchodźców z Ukrainy, a inne wobec osób przybywających przez granicę polsko-białoruską (głównie z Bliskiego Wschodu i Afryki). Ponieważ działania i retoryka polityków silnie wpływają na postawy społeczne, warto przyrzeć się stosunkowi Polaków do uchodźców, uwzględniając preferencje partyjne, przekonania polityczne oraz związane z nimi zmienne psychologiczne i demograficzne.

Zróżnicowanie narracji politycznej w zależności od pochodzenia uchodźców rodzi pytanie, z czym może się wiązać odmienny sposób postrzegania tych dwóch grup. Biorąc pod uwagę rolę kontekstu kulturowego, politycznego i historycznego w kształtowaniu uprzedzeń, kluczowe staje się zrozumienie, jakie czynniki mogą leżeć u podstaw różnic w postawie Polaków wobec uchodźców z Ukrainy oraz tych z Bliskiego Wschodu i Afryki.

⁶ Łodziński, S. (2019). Uchodźcy jako „podejrzana społeczność” (*suspect community*). „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria Nowa”, 10(1), s. 31–60.

⁷ Kawecki, E. (2024). Medializacja kryzysu uchodźczego. Analiza dyskursów medialnych na przykładzie sytuacji na granicy polsko-białoruskiej w 2021 roku. „Dziennikarstwo i Media”, (21), s. 149–162.

⁸ „Krowa Kamińskiego” to stare nagranie z internetu. A w dodatku to klacz, <https://oko.press/krowa-kaminskiego-to-stare-nagranie-z-internetu-a-w-dodatku-to-klacz>, dostęp: 3.06.2025.

⁹ Cywiński, P., Katner, F. i Ziółkowski, J. (2019). Zarządzanie strachem. Jak prawica wygrywa debatę publiczną w Polsce. Fundacja im. Stefana Batorego.

¹⁰ Bohman, A. (2011). *Articulated antipathies: Political influence on anti-immigrant attitudes*. „International Journal of Comparative Sociology”, 52(6), s. 457–477.

¹¹ Seeberg, H.B., Slothuus, R. i Stubager, R. (2017). *Do voters learn? Evidence that voters respond accurately to changes in political parties' policy positions*. „West European Politics”, 40(2), s. 336–356.

Zróznicowane postrzeganie grup uchodźców

Przyglądając się uchodźcom z Ukrainy oraz z Bliskiego Wschodu i Afryki, można zauważyć, że osoby z Ukrainy są często postrzegane jako kulturowo bliższe Polakom¹² – pod względem zachowań, języka (języki słowiańskie) i stylu życia. Uchodźcy z Ukrainy przybywający do Polski charakteryzują się również wyższym statusem społecznym niż osoby z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki.

Przyjmując za wyznacznik wskaźnik HDI (ang. *Human Development Index*), który określa poziom rozwoju kraju, Ukraina w 2022 roku była krajem lepiej rozwiniętym niż kraje, z których pochodzą uchodźcy z Bliskiego Wschodu i Afryki, a więc głównie Syria, Irak i Afganistan¹³. A jak pokazują badania, postawy wobec uchodźców są zazwyczaj bardziej negatywne, gdy pochodzą oni z uboższych krajów i reprezentują odmienną grupę etniczną niż społeczeństwo kraju przyjmującego¹⁴.

Znaczącą różnicą w przypadku nastawienia wobec obu grup uchodźców mogła być również wiedza o przyczynach uchodźstwa. Polska przestrzeń medialna i społeczna została zdominowana przez doniesienia z Ukrainy już pod koniec lutego 2022 roku. Polacy byli zanurzeni w informacjach przekazywanych przez serwisy telewizyjne i internetowe, a także artykuły w gazetach, tygodnikach i miesięcznikach. Dzięki temu po pierwsze mieli świadomość trwającej wojny, a po drugie – wiedzieli, kto był agresorem, a kto bronił się w konflikcie.

Dodatkowo na postawy wobec Ukraińców mogło wpływać postrzeganie Rosji jako „wspólnego wroga” (w kontekście napiętych relacji polsko-rosyjskich trwających od przełomu XVI i XVII wieku¹⁵) oraz postrzeganie Ukraińców jako „sprzymierzeńców w niedoli”. Co więcej, Ukraina jest bezpośrednim sąsiadem Polski, a badania pokazują,

¹² Albada, K., Hansen, N. i Otten, S. (2021). *When cultures clash: Links between perceived cultural distance in values and attitudes towards migrants*. „British Journal of Social Psychology”, 60(4), s. 1350–1378.

¹³ Ukraina w 2022 roku należała do krajów wysoko rozwiniętych (HDI: 0,734), gdy Syria (HDI: 0,557) oraz Irak (HDI: 0,673) należały do krajów średnio rozwiniętych, a Afganistan (HDI: 0,462) do krajów nisko rozwiniętych. Dla porównania Polska osiągnęła status kraju bardzo wysoko rozwiniętego (HDI: 0,881). UNDP (2024). *Human Development Report 2023/24. Breaking the Gridlock: Reimagining Cooperation in a Polarized World*.

¹⁴ Schahbasi, A., Huber, S. i Fieder, M. (2021). *Factors affecting attitudes toward migrants—An evolutionary approach*. „American Journal of Human Biology”, 33(1), e23435, s. 1–13.

¹⁵ Fehler, W.S. i Tymanowski, J. (2019). *Stosunki polsko-rosyjskie i perspektywy ich zmiany*. „Studia Wschodnioeuropejskie”, (11), s. 32–48.

że wydarzenia rozgrywające się w bliskiej odległości są postrzegane przez ludzi jako bardziej znaczące¹⁶. Fakt ten może zwiększać motywację do działania¹⁷, co było widoczne w szerokim zaangażowaniu Polaków w pomoc uchodźcom z Ukrainy.

Wpływ na postawy wobec dwóch grup uchodźców mogą mieć również uprzedzenia. Jak wskazują badania CBOS, w lutym 2022 roku 41% Polaków wyraziło sympatię wobec Ukraińców, a 24% – niechęć wobec tej grupy. Dla porównania: wobec Arabów (których traktujemy jako przybliżenie dla uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki) sympatię wyraziło 21% Polaków, a niechęć – 46%.

Na skali sympatii–niechęci wobec grup (od -3: niechęć, do 3: sympatia) Polacy wyrazili sympatię (0,39) wobec Ukraińców i niechęć (-0,51) wobec Arabów¹⁸. Tuż po wybuchu wojny w Ukrainie sympatię wobec Ukraińców wyraziło 51%, a niechęć 17% – w stosunku do Arabów było to odpowiednio 15% i 59%. Na skali sympatii–niechęci Ukraińcom przypisano wynik 0,64, a Arabom: -1,03¹⁹.

Dodatkowym czynnikiem, który mógł oddziaływać na postrzeganie uchodźców przez polskie społeczeństwo, jest wspomniany wcześniej wpływ polityków na kształtowanie postaw społecznych. Różnice w narracji politycznej – pozytywne nastawienie wobec uchodźców z Ukrainy oraz negatywne wobec uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki – mogły kształtować sposób, w jaki wyborcy postrzegali te grupy, oraz postawy, jakie wobec nich przyjmowali.

Podsumowując, różnice w postrzeganiu uchodźców z Ukrainy oraz tych z Bliskiego Wschodu i Afryki przez Polaków mogą wynikać z różnic między tymi grupami, przejawiających się m.in. w postrzeganej bliskości kulturowej, przypisywanym statusie społecznym, natężeniu poczucia zagrożenia, znajomości przyczyn uchodźstwa oraz istniejących uprzedzeniach i narracjach politycznych odnoszących się do każdej z grup uchodźców.

¹⁶ Burris, C.T. i Branscombe, N.R. (2005). *Distorted distance estimation induced by a self-relevant national boundary*. „Journal of Experimental Social Psychology”, 41(3), s. 305–312.

¹⁷ Trope, Y. i Liberman, N. (2010). *Construal-level theory of psychological distance*. „Psychological Review”, 117(2), s. 440.

¹⁸ CBOS (2022). *Stosunek do innych narodów*.

¹⁹ CBOS (2023). *Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie*.

Ideologia a postawy wobec uchodźców

Na postawy wobec uchodźców mogą wpływać nie tylko różnice między samymi grupami, ale także cechy osób, które te postawy prezentują. Zgodnie z literaturą nastawienie – pozytywne lub negatywne – wobec grup mogących wywoływać uprzedzenia²⁰ (takich jak uchodźcy), a także poziom odczuwanej wobec nich antypatii²¹ wiążą się z dwoma podstawowymi wymiarami różnic indywidualnych w postawach społeczno-politycznych: orientacją na dominację społeczną (SDO) oraz prawicowym autorytaryzmem (RWA).

Choć oba te wymiary razem pomagają wyjaśniać różnice indywidualne w skłonności do uprzedzeń²², funkcjonują często niezależnie od siebie i opierają się na odmiennych mechanizmach.

SDO rozumiane jest jako poszukiwanie hierarchicznego porządku społeczeństw. Im bardziej ktoś jest zorientowany na dominację społeczną, tym większą ma tendencję do faworyzowania ideologii i polityków wzmacniających hierarchię i tym mocniej pragnie aby to „jego/jej” grupa dominowała nad innymi. Pojawia się tu również uzasadnianie nierówności między grupami²³. Zarówno grupy o niższym, jak i wyższym statusie „zasługują” na swoje miejsce w hierarchii, co zazwyczaj wiąże się z gorszym nastawieniem do grup o niższym statusie, które są uznawane za niezaradne²⁴. Co więcej, osoby o wysokim poziomie SDO mogą wykazywać wyższy poziom uprzedzeń wobec uchodźców, zwłaszcza gdy ci dążą do poprawy swojej pozycji, na przykład poprzez znalezienie zatrudnienia. Taka próba zwiększenia statusu przez uchodźców może być

²⁰ Sibley, C.G. i Duckitt, J. (2013). *The dual process model of ideology and prejudice: A longitudinal test during a global recession*. „The Journal of Social Psychology”, 153(4), s. 448–466.

²¹ Hiel, A.V. i Mervielde, I. (2002). Explaining conservative beliefs and political preferences: A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. „Journal of Applied Social Psychology”, 32(5), s. 965–976.

²² Duckitt, J. (2001). *A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice*. „Advances in Experimental Social Psychology” (t. 33, s. 41–113). Academic Press.

²³ Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L.M. i Malle, B.F. (1994). *Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes*. „Journal of Personality and Social Psychology”, 67(4), s. 741.

²⁴ Duckitt, J. (2006). *Differential effects of right wing authoritarianism and social dominance orientation on outgroup attitudes and their mediation by threat from and competitiveness to outgroups*. „Personality and Social Psychology Bulletin”, 32(5), s. 684–696.

postrzegana jako zagrożenie dla obywateli kraju przyjmującego, sugerując, że uchodźcy bogacą się niejako kosztem społeczeństwa, do którego przybyli²⁵.

Z kolei RWA jest pojmowane jako zestaw przekonań opartych na respektowaniu tradycji, autorytetów i obowiązujących norm społecznych, które to służą radzeniu sobie z niebezpieczeństwami płynącymi z otaczającego świata²⁶. W przypadku RWA powinniśmy mieć do czynienia z negatywnym nastawieniem do grup, które burzą porządek i zagrażają ustalonym zasadom i przyjętym normom społecznym. Uchodźcy – jako osoby spoza społecznej struktury danego kraju – poprzez samą swoją obecność mogą być postrzegani jako ci zakłócający *status quo*.

Wyniki badań potwierdzają, że te dwa wymiary różnic indywidualnych oddziałują w sposób zależny od charakterystyki ocenianej grupy. Na przykład w badaniu przeprowadzonym w Nowej Zelandii wykazano, że kiedy imigranci byli przedstawiani jako zagrażający normom społecznym, to właśnie RWA silniej przewidywało sprzeciw wobec ich obecności. Natomiast gdy ci sami imigranci byli opisywani jako osoby o niskim statusie społecznym i w trudnej sytuacji, silniejszym predyktorem sprzeciwu okazało się SDO²⁷.

Aby lepiej zrozumieć postawy wobec uchodźców w Polsce, warto zbadać, jak SDO i RWA wpływają na ich ocenę – szczególnie że zarówno badania empiryczne, jak i obserwacje dyskursu społecznego i politycznego sugerują, że kluczową rolę odgrywa nie tylko fakt bycia uchodźcą, lecz także to, jakiego rodzaju uchodźcą się jest. Innymi słowy, znaczenie może mieć nie tylko status uchodźcy, ale też pochodzenie i charakterystyka grupy, do której się należy – a więc: „skąd się jest uchodźcą”. To właśnie ta zmienność w percepcji różnych grup uchodźców może warunkować, który z dwóch wymiarów – SDO czy RWA – będzie silniej wpływać na ich ocenę.

²⁵ Jackson, L.M. i Esses, V.M. (2000). *Effects of Perceived Economic Competition on People's Willingness to Help Empower Immigrants*. „Group Processes & Intergroup Relations”, 3(4), s. 419–435.
<https://doi.org/10.1177/1368430200003004006>.

²⁶ Altemeyer, B. (1998). *The other “authoritarian personality”*. „Advances in Experimental Social Psychology” (t. 30, s. 47–92). Academic Press.

²⁷ Duckitt, J. i Sibley, C.G. (2010). *Right-wing authoritarianism and social dominance orientation differentially moderate intergroup effects on prejudice*. „European Journal of Personality”, 24(7), s. 583–601.

Pytania badawcze

Celem raportu było omówienie wyników dotyczących nastawienia Polaków wobec uchodźców z Ukrainy oraz tych z Bliskiego Wschodu i Afryki. Nastawienie to było wyrażane w formie poparcia dla przyjmowania uchodźców do Polski. Chcieliśmy sprawdzić, jak poparcie dla przyjmowania uchodźców różni się w zależności od poparcia partii politycznych (zakładając, że głosy polityków mają przełożenie na postawy wyborców²⁸), zmiennych psychologicznych – SDO i RWA – oraz zmiennych demograficznych (np. poziom religijności, wiek).

Otwarcie wyborców partii politycznych na przyjmowanie uchodźców z różnych krajów

Do odpowiedzi na postawione pytania badawcze posłużyły nam wyniki drugiej fali sondażu internetowego przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie Polek i Polaków (N = 1001) przez Centrum Badań nad Relacjami Społecznymi USWPS w 2024 roku. Dokładny opis metodologii badania (w tym opis użytych miar) znajduje się na końcu raportu.

Na początku przeanalizowaliśmy, czy występują różnice w poziomach poparcia dla przyjmowania uchodźców z dwóch obszarów – Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki (wykres 1). Możemy zauważyć, że poziom akceptacji obu grup przez Polaków się różnił²⁹ – uchodźcy z Ukrainy byli chętniej akceptowani niż uchodźcy z Bliskiego Wschodu i Afryki.

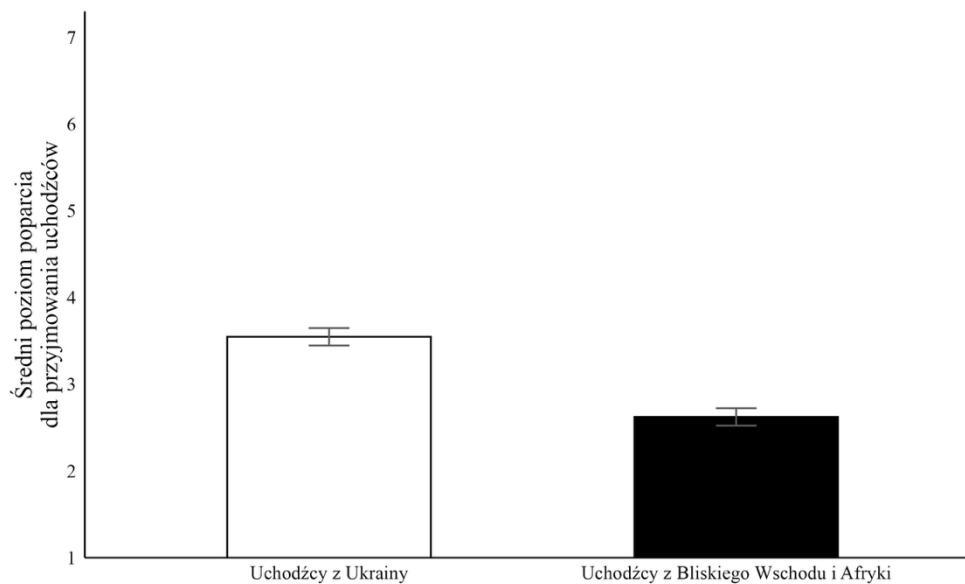
²⁸ Warto zwrócić uwagę na fakt, że relacja polityk–wyborca jest obustronna. Polityk wpływa na poglądy wyborcy, a jednocześnie może się sugerować motywacjami i poglądami wyborców, dobierając narrację, dzięki której osiągnie największe korzyści. Kingdon, J.W. (1967). *Politicians' beliefs about voters*. „American Political Science Review”, 61(1), s. 137–145.

²⁹ Porównania dokonaliśmy za pomocą testu *t* Studenta dla grup zależnych: $t(1000) = -17,945$; $p < 0,001$.

Wykres 1

Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki (N = 1001)

Adnotacja: Słupki błędów przedstawiają 95-procentowe przedziały ufności.

Chcąc sprawdzić, jak wyborcy partii politycznych postrzegają uchodźców w 2024 roku, zestawiliśmy preferencje wyborcze uczestników pierwszej fali sondażu w 2023 roku z tym, jak postrzegali uchodźców w 2024 roku. Takich odpowiedzi mieliśmy 697. Wyniki analizy (wykres 2) pokazały, że wyborcy wszystkich partii byli bardziej otwarci na przyjmowanie uchodźców z Ukrainy niż uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki³⁰.

Najniższe poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy prezentowali wyborcy Konfederacji, a najwyższy – wyborcy KO oraz Lewicy, nie różniąc się wynikami między sobą³¹. Zdecydowanie niższe wyniki dotyczące poparcia przyjmowania uchodźców mogliśmy zaobserwować, gdy pytanie dotyczyło uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki. Wyborcy Prawa i Sprawiedliwości (tj. partii rządzącej w okresie, gdy do Polski

³⁰ Aby dokonać porównań, przeprowadziliśmy analizę wariancji dla pomiarów powtarzanych (repeated measures ANOVA), w której zmienną zależną (traktowaną jako czynnik wewnątrzosobowy) był poziom poparcia dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki w 2024 roku. Zmienną niezależną (międzyosobniczą) była deklaracja głosowania na wybraną partię polityczną w wyborach parlamentarnych w 2023 roku. Wyniki pokazały istotny efekt główny dla poparcia przyjmowania różnych grup uchodźców: $F(1, 691) = 172,40$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,20$, oraz istotną interakcję między pochodzeniem uchodźców a deklaracją głosowania na partię polityczną: $F(1, 691) = 5,28$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,04$.

³¹ Porównaliśmy poparcie dla przyjmowania uchodźców u wyborców KO i Lewicy za pomocą testu t Studenta dla grup zależnych: $t(691) = 0,41$; $p = 0,999$.

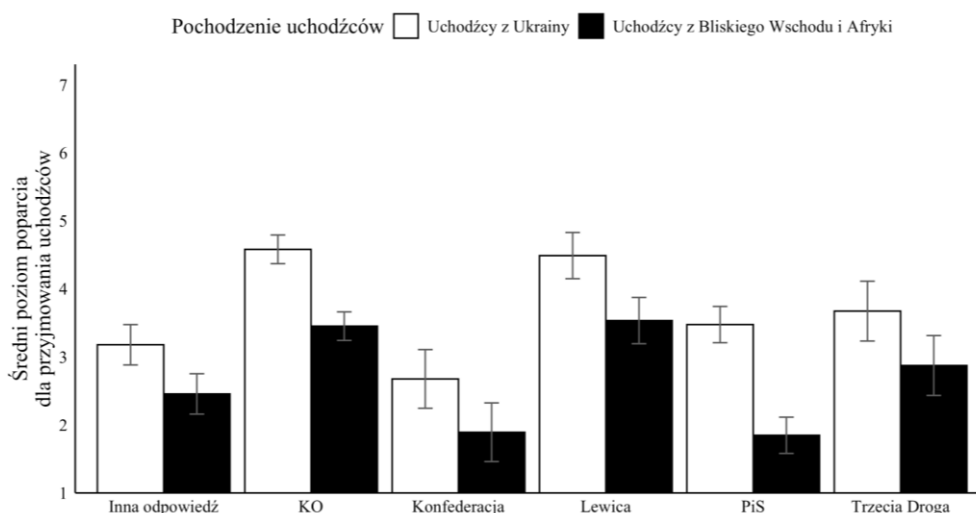

zaczęli przybywać uchodźcy z obu obszarów) oraz Konfederacji, podobnie jak wyborcy pozostałych partii, najmniej chętnie przyjmowaliby uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki³². Największą otwartość na przyjmowanie uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki wykazywali wyborcy Koalicji Obywatelskiej oraz Lewicy³³.

Warto jednak traktować te analizy poglądowo – liczba wyborców różniła się w zależności od popieranej partii, co może mieć wpływ na wartości testów statystycznych.

Wykres 2

Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki w 2024 roku w podziale na wyborców partii politycznych z wyborów parlamentarnych w roku 2023 (N = 697)

Adnotacja: Inna odpowiedź (n = 90) zawierała takie odpowiedzi jak: „Bezpartyjni Samorządowcy” (n = 9), „Inna partia” (n = 9), „Nie wiem” (n = 72). Poparcie wynosiło odpowiednio: KO (n = 248), Konfederacja (n = 37), Lewica (n = 90), PiS (n = 177), Trzecia Droga (n = 55). Słupki błędów przedstawiają 95-procentowe przedziały ufności.

Przeanalizowaliśmy również to, jak kształtowało się poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki pod względem deklarowanych poglądów politycznych. Zaobserwowaliśmy, że osoby o prawicowych poglądach były mniej otwarte na przyjmowanie uchodźców z Ukrainy oraz uchodźców z Bliskiego

³² Porównaliśmy poparcie dla przyjmowania uchodźców u wyborców PiS i Konfederacji za pomocą testu *t* Studenta dla grup zależnych: $t(691) = 0,158$; $p = 1,00$.

³³ Porównaliśmy poparcie dla przyjmowania uchodźców u wyborców KO i Lewicy za pomocą testu *t* Studenta dla grup zależnych: $t(691) = -0,428$; $p = 0,998$.

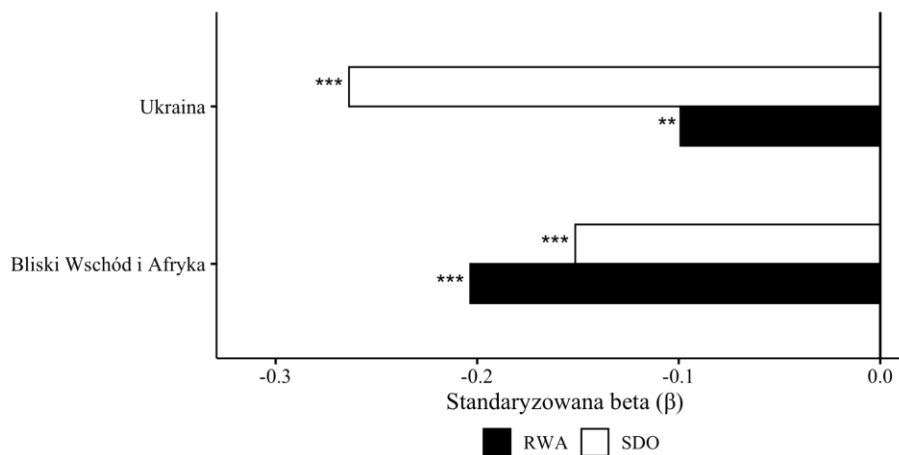
Wschodu i Afryki³⁴, przy czym niechęć ta była silniejsza wobec uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki³⁵.

Akceptacja uchodźców a SDO i RWA

Chcieliśmy również sprawdzić, jaka relacja występuje między zmiennymi ideologicznymi (SDO i RWA) a poparciem dla uchodźców pochodzących z różnych obszarów (wykres 3)³⁶.

Wykres 3

Związek między prawicowym autorytaryzmem (RWA) oraz orientacją na dominację społeczną (SDO) a poparciem dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz z Bliskiego Wschodu i Afryki

Adnotacja: Wykres prezentuje standaryzowane współczynniki regresji. Im dłuższy słupek, tym silniejszy związek. *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$.

³⁴ Współczynniki korelacji Pearsona: dla poparcia przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz poglądów politycznych: $r = -0,24$; $p < 0,001$; dla poparcia przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki oraz poglądów politycznych: $r = -0,37$; $p < 0,001$.

³⁵ Aby sprawdzić, czy współczynniki korelacji Pearsona różniły się od siebie statystycznie, przeprowadziliśmy test z Steigera dla zależnych korelacji obliczonych w tej samej próbie. Wyniki testu wykazały istotną różnicę między korelacjami: $z = -4,99$; $p < 0,001$. Różnica ta wskazuje, że korelacja między poglądami politycznymi a poparciem dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy była statystycznie słabsza niż korelacja między poglądami politycznymi a poparciem dla przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki.

³⁶ W tym celu przeprowadziliśmy analizy regresji, gdzie jako zmienna wyjaśniania wprowadzone zostało: poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy lub Bliskiego Wschodu i Afryki. Jako zmienne wyjaśniające wprowadziliśmy SDO i RWA. Wyniki są standaryzowane. Dla uchodźców z Ukrainy i Afryki równanie wyjaśniało 8% wariacji: $R^2 = 0,08$; $F(2, 998) = 46,01$; $p < 0,001$. Efekt SDO wyniósł: $-0,26$; $p < 0,001$, efekt RWA wyniósł: $-0,10$; $p = 0,001$. Dla uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki równanie wyjaśniało 7% wariacji: $R^2 = 0,07$; $F(2, 998) = 37,73$; $p < 0,001$. Efekt SDO wyniósł: $-0,15$; $p < 0,001$; efekt RWA wyniósł: $-0,20$; $p < 0,001$.

W przypadku uchodźców z Ukrainy orientacja na dominację społeczną (SDO) odegrała zdecydowanie silniejszą rolę niż prawicowy autorytaryzm (RWA). Przez osoby o hierarchicznym spojrzeniu na społeczeństwo uchodźcy z Ukrainy mogą być postrzegani jako znajdujący się niżej w hierarchii społecznej, a więc zasługujący m.in. na mniejszy szacunek.

Z kolei w przypadku uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki efekt prawicowego autorytaryzmu (RWA) oraz efekt orientacji na dominację społeczną (SDO) były zbliżone do siebie³⁷. Sugeruje to, że przez osoby, dla których porządek społeczny jest szczególnie ważny, uchodźcy z tych regionów mogą być postrzegani jako zagrożenie dla tego porządku, co przekłada się na ich obniżoną akceptację. Dodatkowo, podobnie jak w przypadku uchodźców z Ukrainy, istotną rolę w postrzeganiu uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki może odgrywać to, czy badani postrzegają społeczeństwo w sposób hierarchiczny.

Podobne wyniki w zakresie SDO i RWA wobec uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki zaprezentowane zostały w raporcie *Postawy wobec uchodźców. Rola rasizmu w kształtowaniu wrogości wobec nie-białego* Centrum Badań nad Uprzedzeniami³⁸. Wyniki naszego raportu sugerują, że kluczowa dla zrozumienia postrzegania uchodźców jest świadomość, z jaką grupą mamy do czynienia.

³⁷ Aby sprawdzić, czy siły predykcji SDO i RWA różniły się istotnie, przeprowadziliśmy test hipotezy liniowej (test Walda). Porównano model swobodny, w którym współczynniki regresji dla SDO i RWA były estymowane niezależnie, z modelem ograniczonym, w którym przyjęto ich równość. Test wykazał brak istotnej różnicy statystycznej między współczynnikami: $F(1, 998) = 3,31$; $p = 0,069$, co wskazuje, że SDO i RWA nie różniły się w tym, jak przewidywały poparcie dla przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki.

³⁸ Bieńkowski, M. (2025). *Postawy wobec uchodźców. Rola rasizmu w kształtowaniu wrogości wobec nie-białego*. Centrum Badań nad Uprzedzeniami.

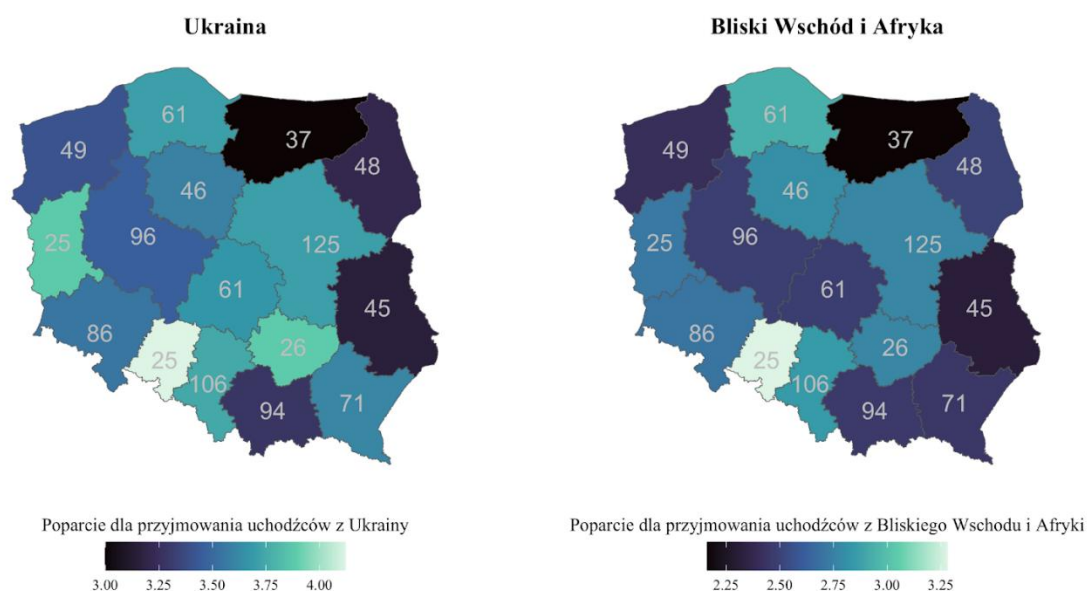

Akceptacja uchodźców a zmienne demograficzne i dodatkowe zmienne psychologiczne

Chcąc przyjrzeć się zmiennym demograficznym, w pierwszej kolejności zwróciliśmy uwagę na województwo zamieszkania uczestników sondażu (rysunek 1). Nie zaobserwowaliśmy jednak znaczących różnic między województwami³⁹.

Rysunek 1

Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz Bliskiego Wschodu i Afryki w zależności od zamieszkiwanego województwa

Adnotacja: Numery na mapie przedstawiają liczbę badanych pochodzących z danego województwa.

Aby przyjrzeć się pozostałym zmiennym demograficznym oraz dodatkowym zmiennym psychologicznym, przeprowadziliśmy analizę korelacji (tabela 1). Na tej podstawie możemy wnioskować, że wraz ze wzrostem poziomu zaufania do ludzi w ogóle (wiarą

³⁹ Przeprowadziliśmy analizy regresji, w których poparcie dla obu grup uchodźców zostało modelowane z wykorzystaniem procedury *dummy coding*. Porównaliśmy województwa wschodniej Polski z pozostałymi województwami w Polsce, traktując je jako zmienną kategoryjną w modelu. Analizy nie wykazały jednak istotnych różnic statystycznych. Wyniki są standaryzowane, a oba modele wyjaśniały mniej niż 1% wariancji. Dla poparcia przyjmowania uchodźców z Ukrainy efekt zamieszkiwania województwa wschodniej Polski wyniósł: 0,04; $p = 0,189$, a dla poparcia przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki: 0,05; $p = 0,101$.

w uczciwe postępowanie ludzi oraz wiarą, że ludzie chętnie niosą sobie pomoc), zwiększa się poparcie dla przyjmowania uchodźców zarówno z Ukrainy, jak i z Bliskiego Wschodu i Afryki⁴⁰.

Podobny wzorzec mogliśmy zaobserwować w przypadku Skali Potrzeb i Zagrożeń (NTS) – im bardziej osoba czuła się doceniona, akceptowana, silna i dostrzeżona, tym wyższy miała poziom akceptacji uchodźców, przy czym wyniki były dwukrotnie wyższe dla uchodźców z Ukrainy. Pozytywną korelację zaobserwowaliśmy także w przypadku poziomu wykształcenia. Ciekawe jest również to, że wraz ze wzrostem religijności spadało poparcie dla przyjmowania uchodźców z obu grup. Natomiast wzrost wieku wiązał się ze wzrostem poparcia dla przyjmowania uchodźców. Zmienne takie jak status społeczny, zadowolenie z życia oraz poczucie kontroli miały pozytywny związek tylko z poparciem dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy. Subiektywna ocena jakości życia osób badanych nie miała związku z poparciem dla uchodźców.

Tabela 1

Średnie, odchylenia standardowe i relacje pomiędzy poparciem dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy (kolumna 1.), Bliskiego Wschodu i Afryki (kolumna 2.) a szeregiem zmiennych demograficznych i psychologicznych.

		<i>M</i>	<i>SD</i>	1.	2.
1.	Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy	3,55	1,93		
2.	Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki	2,62	1,68	0,60***	
3.	Wiek	49,16	17,48	0,32***	0,16***
4.	Poglądy polityczne	-	-	-0,24***	-0,37***
5.	Zadowolenie z życia	4,67	1,45	0,06*	-0,01
6.	Jakość życia	3,52	0,77	0,02	-0,02
7.	Zaufanie do ludzi	4,06	2,34	0,32***	0,28***
8.	Skala potrzeb i zagrożeń (NTS)	3,94	1,19	0,16***	0,08**
9.	Orientacja na dominację społeczną (SDO)	2,14	0,85	-0,27***	-0,17***

⁴⁰ Wyniki te należy jednak traktować z dużą dozą ostrożności, biorąc pod uwagę, że skala charakteryzowała się rzetelnością wewnętrzną obliczoną przy pomocy alfa Cronbacha jedynie na poziomie 0,45.

10.	Prawicowy autorytaryzm (RWA)	3,40	0,71	-0,12 ^{***}	-0,22 ^{***}
11.	Poczucie kontroli	3,91	1,11	0,13 ^{***}	0,05
12.	Poziom wykształcenia	-	-	0,24 ^{***}	0,09 ^{***}
13.	Status społeczny	5,27	1,66	0,07 [*]	0,04
14.	Religijność	3,59	1,99	-0,16 ^{***}	-0,17 ^{***}

Adnotacja: *M* = średnia, *SD* = odchylenie standardowe. Tabela prezentuje współczynniki korelacji *r* Pearsona.
^{***} oznacza $p < 0,001$, ^{**} oznacza $p < 0,01$, ^{*} oznacza $p < 0,05$.

Podsumowanie

Celem raportu było przedstawienie, jakie czynniki kształtują postrzeganie uchodźców przez Polaków – rozumiane jako poparcie dla przyjmowania uchodźców. Analizy odpowiedzi udzielonych w ramach sondażu pozwoliły nam zaobserwować, że wyborcy prawicowych partii politycznych skłaniają się ku narracji swoich liderów, co wiąże się z wyraźną reakcją – **im bardziej prawicowe poglądy, tym mniejsze poparcie dla przyjmowania uchodźców.**

Ciekawym zjawiskiem jest to, że pomimo stopniowej zmiany w narracji o uchodźcach z Bliskiego Wschodu i Afryki wśród polityków KO na przestrzeni lat 2022–2024 (z nastawionej na współczucie⁴¹ do nastawionej na obronę Polski⁴²) otwartość wyborców tej partii na przyjmowanie uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki jest porównywalna do otwartości wyborców partii lewicowych (pomiar postrzegania uchodźców dokonywany był w roku 2024). Sugeruje to, że nie zawsze mamy do czynienia z jednoznacznym przełożeniem wypowiedzi polityków na poglądy wyborców partii konserwatywno-liberalnych.

Ponadto zauważyliśmy, że **poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy było zdecydowanie wyższe niż dla uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki.** Może to wynikać z kilku czynników opisanych we wstępie raportu: różnic kulturowych, różnicy statusu uchodźców, bliskości potencjalnego zagrożenia, świadomości przyczyn uchodźstwa, istniejących uprzedzeń czy narracji stosowanej przez polityków.

Odnosząc się do zmiennych ideologicznych, zauważyliśmy, że wyższe wyniki na skalach SDO i RWA wiążą się z mniejszym poparciem dla przyjmowania uchodźców z obu kręgów kulturowych. Jednocześnie wpływ zmiennych jest zróżnicowany w zależności od grupy uchodźców. SDO ma większy wpływ na postawy wobec uchodźców z Ukrainy, natomiast RWA i SDO podobnie silnie wpływają na postawy wobec uchodźców

⁴¹ Kawecki, E. (2024). *Medializacja kryzysu uchodźczego. Analiza dyskursów medialnych na przykładzie sytuacji na granicy polsko-białoruskiej w 2021 roku.* „Dziennikarstwo i Media”, (21), s. 149–162.

⁴² Teister, W. *Granica hipokryzji – dlaczego premier Tusk zaczął mówić językiem PiS-u w sprawie sytuacji na granicy?*, <https://www.gosc.pl/doc/8839933.Granica-hipokryzji-dlaczego-premier-Tusk-zaczal-mowic-jezykiem>, dostęp: 3.06.2025.

z Bliskiego Wschodu i Afryki. Co to może oznaczać? Większa rola SDO w nastawieniu wobec uchodźców z Ukrainy może mieć związek z dwoma elementami.

Po pierwsze, uchodźcy z Ukrainy mogą być postrzegani jako stanowiący zagrożenie ekonomiczne. W przestrzeni publicznej możemy usłyszeć takie stwierdzenia jak: „zabierają nam pracę”⁴³, „pobierają nasze zasiłki”⁴⁴, „ich dzieci zajmują miejsca naszych dzieci w szkołach i przedszkolach”⁴⁵. Dodatkowo postrzeganie świata jako „dżungli” może powodować, że osoby z Ukrainy widziane są jako te, które opuszczają swoją dżunglę, swój świat, swoją wojnę. W myśleniu o osobach z Ukrainy może pojawiać się przekonanie, że ktoś, kto w obliczu zagrożenia ucieka, zamiast stawać do walki na swoim terenie, nie zasługuje na szacunek⁴⁶.

W przypadku uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki możemy mieć do czynienia z podobnym myśleniem, ale ponieważ konflikty w krajach takich jak Syria, Irak czy Afganistan są mniej znane Polakom, rola SDO jest słabsza. Silniejsza niż w przypadku postrzegania uchodźców z Ukrainy jest za to rola RWA, czyli szanowania zasad, norm i porządku społecznego. Osoby dalsze kulturowo, osoby o odmiennym kolorze skóry i, co ważniejsze, osoby wyznające inną religię (muzułmanie) burzą porządek społeczny, widziany jako Polska zdominowana przez białe, heteroseksualne osoby. Porządek, w którym wiadomo, że każda napotkana osoba mówi po polsku. Fakt, że pojawiają się w kraju osoby zaburzające owe skrypty postępowania, może mieć większe znaczenie w przypadku osób z Bliskiego Wschodu i Afryki niż z Ukrainy.

⁴³ Ukraińcy niezbędni na polskim rynku pracy. "Wypełniają luki, gdzie brakuje pracowników", <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ukraińcy-niezbędni-na-polskim-ryнку-pracy-Wypełniają-luki-gdzie-brakuje-pracowników-8921818.html>, dostęp: 3.06.2025.

⁴⁴ Jasińska, N. Co mówią Polacy o Ukraińcach? "Daliśmy palec, chcą całą rękę", "łatwo kogoś zaszufladkować", <https://www.onet.pl/turystyka/onetpodroze/latwo-kogos-zaszufadkowac-polacy-szczerze-o-ukraincach/9ffscd9.07640b54>, dostęp: 3.06.2025.

⁴⁵ Fiedoruk, J. Rekrutacja do przedszkoli. Na forach rodzicielskich wrze. "Dzieci z Ukrainy zabierają miejsca?", <https://www.edziecko.pl/rodzice/7.79361,30932244.rekrutacja-do-przedszkoli-na-forach-rodzicielskich-wrze-dzieci.html>, dostęp: 3.06.2025.

⁴⁶ CBOS (2023). *Polacy o Ukraińcach*.

Metodologia

Polski Sondaż Relacji Społecznych 2023 został przeprowadzony przez Centrum Badań nad Relacjami Społecznymi⁴⁷ Uniwersytetu SWPS na próbie Polek i Polaków (N=1669) reprezentatywnej pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz miejsca zamieszkania. Dane zbierano przy wykorzystaniu metod CAPI (wywiady bezpośrednie wspomagane komputerowo) i CAWI (wywiady internetowe) od września do października 2023 roku oraz w drugiej fali od września do października 2024 roku. Sondaż uzyskał pozytywną opinię Komisji Etyki Uniwersytetu SWPS (34/2023).

Poparcie dla przyjmowania uchodźców z Ukrainy oraz poparcie dla przyjmowania uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki były mierzone przy pomocy pytania: **Czy Pani/Pana zdaniem Polska powinna przyjmować uchodźców z Ukrainy / Bliskiego Wschodu i Afryki?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 7.

Zadowolenie z życia było mierzone przy pomocy pytania: **W jakim stopniu jest Pan/Pani ogólnie zadowolony(-na) ze swojego życia?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 7.

Jakość życia była mierzona przy pomocy pytania: **Jaka jest Pani/Pana jakość życia?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 5.

Zaufanie do ludzi było mierzone przy pomocy trzech pytań:

- Czy, ogólnie rzecz biorąc, uważa Pan/Pani, że większości ludzi można ufać, czy też że w kontaktach z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?;
- Czy uważa Pan/Pani, że gdyby nadarzyła się okazja, większość ludzi starałaby się Pana/Panią wykorzystać, czy też starałaby się postępować uczciwie?;
- Czy uważa Pan/Pani, że ludzie przede wszystkim starają się służyć pomocą innym, czy też że przede wszystkim dbają o własny interes?.

⁴⁷ Centrum Badań nad Relacjami Społecznymi, <https://swps.pl/nauka-i-badania/poznaj-nasz-potencjal/centra-badawcze/874-instytuty-naukowe/instytut-psychologii/centra-i-laboratoria/2114-centrum-badan-nad-relacjami-spolecznymi>, dostęp: 3.06.2025.

Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 10. Rzetelność skali, obliczona przy pomocy alfa Cronbacha, wyniosła 0,45.

Skala Potrzeb i Zagrożeń (NTS, ang. *Need Threat Scale*) była mierzona przy pomocy czterech skali. Uczestniczki i uczestnicy badania zostali poproszeni o ocenę, z którymi z tych odczuć kojarzy się ich życie:

- odrzucenie vs. akceptacja;
- niedocenienie vs. docenienie;
- poczucie bezsilności vs. poczucie siły;
- poczucie niewidzialności vs. poczucie dostrzeżenia.

Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 6. Rzetelność skali, obliczona przy pomocy alfa Cronbacha, wyniosła 0,91.

Orientacja na dominację społeczną (SDO) była mierzona przy pomocy czterech stwierdzeń:

- Wyznaczając priorytety, musimy brać pod uwagę wszystkie grupy społeczne;
- Nie powinniśmy domagać się równości między grupami społecznymi;
- Równość wszystkich grup społecznych powinna być naszym ideałem;
- Grupy lepsze powinny dominować nad grupami gorszymi.

Aby uzyskać skalę, odpowiedzi na pytania 1 i 3 zostały odwrócone. Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 5. Rzetelność skali, obliczona przy pomocy alfa Cronbacha, wyniosła 0,74.

Prawicowy autorytaryzm (RWA) był mierzony przy pomocy dziewięciu stwierdzeń:

- Społeczeństwo powinno twardo postępować z odszczepieńcami i obibokami;
- Siewcom zamętu należy wyraźnie dać odczuć, że są niechciani w społeczeństwie;
- Zasady społeczne powinny być bezwzględnie egzekwowane;
- Potrzebujemy silnych przywódców, żeby w społeczeństwie żyło się bezpiecznie;
- Ludzie powinni zostawić przywódcom społecznie ważne decyzje;
- Powinniśmy być wdzięczni osobom na szczycie za to, że jasno mówią nam, co można zrobić;

- Koniecznie należy zachowywać i pielęgnować tradycje;
- Nie należy kwestionować sprawdzonych sposobów postępowania;
- Zawsze najlepiej jest działać zgodnie ze zwyczajem.

Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 5. Rzetelność skali, obliczona przy pomocy alfa Cronbacha, wyniosła 0,81.

Poczucie kontroli było mierzone przy pomocy trzech stwierdzeń:

- Mam poczucie kontroli nad swoim życiem;
- W moim życiu dzieje się wiele rzeczy, na które mam wpływ / nie mam wpływu;
- Mam mały/duży wpływ na swój los.

Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 7. Rzetelność skali, obliczona przy pomocy alfa Cronbacha, wyniosła 0,79.

Status społeczny był mierzony przy pomocy drabiny społecznej. Osoby badane były proszone o zapoznanie się z treścią pytania: **Proszę pomyśleć o tej drabinie jak o sposobie prezentacji pozycji, jaką zajmują ludzie w społeczeństwie. Na szczycie drabiny są ludzie najlepiej sytuowani – czyli tacy, którzy mają najwięcej pieniędzy, najlepsze wykształcenie i najbardziej cenioną pracę. Na dole drabiny są ludzie najgorzej sytuowani – czyli tacy, którzy mają najmniej pieniędzy, najgorsze wykształcenie i najmniej cenioną pracę lub jej nie posiadają. Gdzie umieścić(a)by Pan/Pani siebie na tej drabinie w odniesieniu do innych ludzi w Polsce?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 10.

Religijność była mierzona przy pomocy pytania: **Niezależnie od swojej przynależności do konkretnej religii lub wyznania, jak określił(a)by Pan/Pani stopień swojej religijności?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 do 7.

Poglądy polityczne były mierzone przy pomocy prośby: **Proszę określić swoje poglądy polityczne.** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi przy użyciu skali od 1 – zdecydowanie lewicowe, do 7 – zdecydowanie prawicowe.

Wykształcenie było mierzone przy pomocy pytania: **Jakie posiada Pan/Pani wykształcenie?** Osoby badane były proszone o udzielenie odpowiedzi wybranej spośród opcji: „Szkoła podstawowa”, „Gimnazjum”, „Zasadnicze zawodowe”, „Niepełne średnie”, „Średnie lub policealne”, „Pomaturalne”, „Wciąż studiuję”, „Studia licencjackie/inżynierskie”, „Studia magisterskie”, „Studia doktoranckie”.

Autorzy raportu:

Patryk Kukła, dr hab. Magdalena Formanowicz

Korekta:

Justyna Śnieżek